

”Jag, Olaus Magnus, beskådade allt detta med fasa.”

Ett nyupptäckt biografiskt blad av Olaus Magnus

ELIN ANDERSSON*

Kungliga biblioteket

FREDRIK ÖBERG**

Kungliga biblioteket

Kungliga biblioteket förvärvade våren 2018 ett exemplar av den danske historieskrivaren Saxo Grammaticus *Gesta Danorum* i den första tryckta utgåvan 1514. Förvärvet fick stor medial uppmärksamhet, eftersom volymen har starka band till bröderna Olaus (1490–1557) och Johannes Magnus (1488–1544). Dess tidigaste proveniens kan dateras till 1519, då boken överlämnades via Johannes Magnus till Birgittahuset i Rom. Därefter har båda bröderna troligen haft tillgång till boken och kunnat anteckna i den. Särskilt uppmärksammades lösbladet längst bak i volymen, där Olaus Magnus med egen hand skrivit ned några minnen från Stockholms blodbad.¹

Vid något tillfälle – vi vet inte när och under vilka omständigheter – har boken hamnat i kartusianklostret Notre-Dame-du-Val-de-Bénédiction i den sydfranska staden Villeneuve-lès-Avignon. Sannolikt är det här den har bundits om och beskurits i kanterna. Bladet med Olaus anteckningar har, som det verkar, klistrats in i slutet av volymen som ersättning för ett förlorat blad i det sista lägget. Vid ombindningen i Frankrike har både trycket och bladet drabbats av textförlust. I bladets fall är det i högermarginalen som text helt eller delvis förlorats. I utgåvan nedan återfinns dessa ställen i paragraferna 2 och 5.

Innehåll

Bladets innehåll kan grovt delas in i tre delar: Den första rör händelserna kring Stockholms blodbad 7–9 november 1520, den andra Gustav Vasas trontillträde 1523 och familjeförhållanden, medan del tre huvudsakligen fokuserar på bröderna Magnus respektive utnämning till ärkebiskop, deras deltagande i olika kyrkomöten samt påvesuccessioner. Likaså förefaller texten bestå av tre lager skrivna under en längre tid. Olaus tycks både ha fyllt

* Fil. dr i latin

** Fil. mag. i historia, handskriftsarkivarie

1. Elin Andersson, ”Gesta Danorum med Olaus Magnus handskrivna notiser”, *Biblis* 83 (2018) s. 2–9.

på vid två tillfällen och gjort ändringar och tillägg i den befintliga texten. I utgåvan återfinns dessa tillägg i paragraferna 2, 5 och 8. Paragraferna 16–20 avviker något från den tidigare texten sett till handstil och penna. Nästföljande paragrafer 21–22, till vilka vi strax återkommer, lades till tidigast 1552. Bladet ger enstaka glimtar av vad som har gjort intryck på den svårfångade personen Olaus.² Ännu åratal efter – mer om dateringen nedan – att han bevittnade avrättningarna tycks synerna från blodbadet göra sig påminda; ”jag bevittnade allt detta med fasa”, skriver Olaus, och fortsätter sedan att skildra den följande dagens avrättningar samt den brutala behandlingen av liken efter de halshuggna. De låg kvar under tre dagar innan de fördes ut ur staden för att begravas. Vi möter här alltså en ren ögonvittnesskildring.

Skildringen av blodbadet i *Historia om de nordiska folken* (8:39) – som trycktes i Rom 1555 – är mer distanserad, även om Olaus också där uttrycker skräck inför vad han såg, *me vidente ac trepidante* (”till vilket jag själv under fruktan och bävan var åsyna vittne”), jämfört med *egoque Olaus Magni canonicus Lincopensis cum horrore omnia vidi* i bladet, som i översättning lyder: *och jag Olaus Magnus, kanik i Linköping, beskådade allt detta med fasa*. Nästan exakt fem år före sin död fyller han alltså på bladet en sista gång. Dessa tillägg vittnar om en åldrande man, som strapatsrikt reser tillbaka till den eviga staden från det Tridentinska mötet en andra gång: ”Däriifrån återvänder han [Olaus] på nytt till Rom 1552 (eftersom kättarna inte infann sig för att svara) den andra juli under svåra prövningar i hettans månad.” Vi vet att Olaus deltog i konsiliet i Trient åren 1545–1547³ respektive 1551–1552,⁴ att han under mötet skrev stora delar av *Historia* och att dess femte bok huvudsakligen bygger på Saxo.⁵ Kan det vara just det här exemplaret av Saxo, som han använde sig av och för arbetets skull hade med till Trient? Kanske kan bladet därefter ha blivit liggande i boken, tills den bands om i det sydfranska klostret.

Datering

När började Olaus skriva på bladet? En ledtråd kan finnas i en presensform, som ger vid handen att texten kan ha påbörjats i slutet av 1530-talet (paragraf 5 i utgåvan). Olaus berättar där att unionskungen Kristian II kort efter blodbadet fördrevs från Sverige och unionens övriga länder och levde som landsflyktig i tysk-romerska riket, för att slutligen fängslas på Sønderborg

2. Gunnar Broberg, ”Olaus Magnus”, i *Svenskt biografiskt lexikon* 28 (Stockholm 1992–1994) s. 139; Elena Balzamo, *Den osynlige ärkebiskopen: Essäer om Olaus Magnus* (Borgå 2015) s. 8.

3. Broberg (1992–1994) s. 137.

4. Johan Nordström, ”När skrev Olaus Magnus sin *Historia de gentibus septentrionalibus?*”, *Lychnos* (1943) s. 266.

5. Broberg (1992–1994) s. 138.

1532, ”där han ännu 1538 är kvar” (*ubi adhuc 1538 manet*). Om vi godtar denna preliminära datering, kan vi ändå fråga oss: varför börjar Olaus skriva just 1538?

Året har beskrivits som svårt för bröderna Magnus.⁶ För Johannes hade olyckorna börjat redan året innan. Våren 1537 reste han från Danzig till det ekumeniska kyrkomötet i Mantua, ditkallad av påve Paulus III. I Breslau faller Johannes ur vagnen och bryter sitt knä. Tids nog når han Rom och Birgittahuset i skröpligt skick, men då har han redan fått beskedet att konciliet är uppskjutet. I april 1538 beger sig Johannes till Vicenza, där det inställda kyrkomötet nu skulle äga rum. Han blir svårt sjuk och till råga på allt skjuts mötet upp ytterligare en gång. I september reser i stället Olaus och Johannes till Venedig, där patriarken Hieronymus Quirinus under två år bekostar deras uppehälle, vilket ger dem möjlighet till litterärt arbete.⁷ Olaus hade sedan 1527 arbetat på sin *Carta marina*, som kom att tryckas i Venedig 1539.⁸ Är det här i Venedig, parallellt med arbetet med kartan och kommentaren till den, som Olaus börjar teckna ned sina minnen? Vad hade han för syfte, var detta en blygsam början på ett tänkt större arbete eller bara en samling minnesfragment? Frågan får lämnas obesvarad tills vidare.

Låt oss i stället återvända till början av 1550-talet. Olaus liv tog en lugnare vändning, och han fick såväl påvligt stöd för sitt författarskap som ekonomisk uppbackning.⁹ Han började arbeta med en större självbiografi, som anses ha varit avsedd för publicering.¹⁰ Den omfattar åren 1518–maj 1550 och är kronologiskt uppbyggd i stycken omfattande ett till tre år. Också i den här texten har Olaus gjort ändringar och tillägg. De senaste daterade tilläggen sträcker sig till 29 maj 1551, men möjligen är de följande odaterade fragmenten yngre. Avgjort yngre är dock noteringarna om tryckningarna av broderns *Historia om goternas och svearnas alla kungar* och Olaus egen *Historia* år 1554.¹¹

Olaus arbetade alltså parallellt med bladet och självbiografen i början av 1550-talet. Åtminstone bladets första, ursprungliga, textlager föregick tillkomsten av självbiografen, om dateringarna av de respektive texterna stämmer. Vissa uppgifter finns med i både bladet och självbiografen, bland

6. Hjalmar Grape, *Olaus Magnus: Svensk landsflyktning och nordisk kulturapostel i Italien* (Stockholm 1961) s. 42.

7. Sten Lindroth, ”Johannes Magnus”, i *Svenskt biografiskt lexikon* 20 (Stockholm 1973–1975) s. 222–223.

8. Broberg (1992–1994) s. 137.

9. Grape (1961) s. 26.

10. H. Hjärke, *Bidrag till Olai Magni historia. 1. Literära fragmenter 2. Handlingar angående Olai Magni egendomsförvärf och quarlåtenskap*. Utgifna af Kongl. Samfundet för utgivande af handskrifter rörande Skandinaviens historia. Historiska Handlingar del 12 n. 2 (Stockholm 1893) s. V–VI.

11. Hjärke (1893) s. IV–V.

Anno dom 1520 parte 20 oribus postquam rex christianus fides
Gothum in fessio ratum hie vizq b polite obsequio die 14 m
7 cog ano sue coronator q sunt 8 nonenberis post fufcepit coro
ma pcedet amica) ferat decollari ij epus vnde hie Szarce-fer
7 Mattheu Stregener ac milites et nobiles / Brizmagos qdalis
7 rind supra 1520 qdaz datus magui Caro: Lincopie et hozozoc
onia vdi: pterea dies sequet die pace data ut feraz ac offo: 7
dus ponet) suspensi rotati decollari 7 sic q decollatoz vpa
faro infemia mactab vstq / gburceda ex Gothum portazetur

Staring; id rex christianus expulsa fuit a Sue^a et Gothia
de danna et normaga f7 qz exul in Rey mpatozis 7 tade
post x dies fupinat) in fimerbarz custodia vbi adhe maet 1530 2.

At tunc fuga eius a danna fuit suspēdi ac gbori suprenud
fuit complazum in dman fuchoz ang opa ifintes oppfit inorded

Anno 1523 eliq e Gothum de fobis post 1-14-1523 Stregener
et anno 1524 coronatus in vphla fufcipit in gungz
fhar dinc magui de Loweboz ifozioz Szarce de fozis e ozioz
fua huezma ahary dnoit gungz vnz Margardid fhar
qui ezio ab abaf ife fozoz azs decollari ferat) 7 due jbe de qz
in argazet 3 filios deo filios fufcipit 7 tade illa mactant) puz pib

Anno dom 1525 dno Johes magui Gotzq corat) e Szarce fhorz
in puzia eo q no voluit ad Rege Gotzaro qfctid i fozij
Lutzgama ac libeaz gredere rapud de hiaz i fozomaz fua
puzeri fb Clemde vij Rome qfctid d i repxy vphle

Anno dom 1533 fua quozq adiaz folutoz qz legazoz erat
Sedis aplice ab ordinaro papa vij ad agloza regna ats missa
anno 1523 quo dno capti d Reozqz per tuchaz

Anno 1535 octob d fuzfoz mth do
dnos ad et mlla app vnd danda hie tade a fozant) 77

Anno dom 1521 feda deced) obiit Leo X in fuzzoqz in Romaz
7 vlna angust) dno 75 22 qm et obiit ano 1523 xij feptubr
Clemes papa fuz eliq 19 no 26 1523 29 qz maet 1532
clanz poulg ppa 3 9 et motho ano 1532
fuffcty est in puzam vbiq ij arcuat) ac hie

Johes magui fuzp dno a dardano ad dno 24 1 m) mla vnd
ano 1529 qd) e in vphz vphaz dno 24 1 m) mla vnd
ano 7 24 1 m) vnd 1531 ad gnt) fozand vnd
7 fup) 7 24 1 m) vnd 1532 obiit 1522 xxij mazen ac
7 puzij apud faciaz fte alroz vlig fuzct)
fuzozoz emf) b) azepi puzolite de fuzm) fuzct) 24 mizen
7 qd) 7 qd) 20 me 7 foz) ac pallo fuzpuz 24 octobz 1532
7 foz) ano vuz 1525 in puzp) mazen qfcty e 23 20 foznd
mally ex mth) puzp) ac 6 24 1 m) fozct) 23 20 foznd

Olaus Magnus anteckningar om Stockholms blodbad. Foto: Kungliga biblioteket.

annat om blodbadet. Olaus skrev även en biografi över sin bror Johannes som appendix till dennes historia över Uppsala ärkestift, men vid tiden för dess tryckning 1557 var den egna biografien inte tryckfärdig.¹² I *Historia* (16:49) skrev Olaus också ett äreminne över kardinal Antonio di Fabiano di Monte, en av brödernas välgörare.

Enligt rykten, som spreds efter Olaus död, ska han tillsammans med sin bror Johannes ha smugglat ut viktiga handlingar ur landet rörande Sveriges historia.¹³ Troligtvis var det material ur Uppsala domkapitels arkiv.¹⁴ År 1589, drygt 30 år efter Olaus död, överfördes hans papper från Birgittahuset i Rom till Polen.¹⁵ Jakten på dessa har hittills varit resultatlösa trots upprepade försök. Språkforskaren och orientalisterna Johan Gabriel Sparfwenfeldt kom tomhänt hem på 1680-talet, likaså bibliografen och blivande riksbibliotekarien Isak Collijn, som strax innan första världskrigets utbrott reste runt i Europa med hopp om att återfinna handlingarna.¹⁶ I dagsläget kan vi inte säga något om huruvida bladet eller Saxovolymen varit med bland dessa tillhörigheter. I alla händelser kan bladet betraktas som ett fragment av Olaus eget arkiv.

Olaus Magnus befann sig under stora delar av sitt liv mer eller mindre frivilligt i den storpolitiska och religiösa hetluften i Europa. Dessutom levde han som landsflyktig från mitten av 1520-talet. Att allt detta gjorde starkt intryck på honom är tydligt i hans bevarade självbiografiska texter. Sannolikt finns mycket mer att säga om Olaus anteckningar, om dessas närmare syften, tillkomst och datering. Kanske skulle också hans skrivelser kunna kasta nytt ljus över det intellektuella livet på 1500-talet, ge nya insikter i psykologiska aspekter av att leva på flykt, och om minnet av våld och krig på tröskeln till den nya tiden.

12. Hjärne (1893) s. VI.

13. Balzamo (2015) s. 9.

14. Lindroth (1973–1975) s. 223.

15. Hjärne (1893) s. VI.

16. Balzamo (2015) s. 9–10.

LATINSK TEXT¹⁷

1 Anno Domini 1520 pactis non armis suscepit rex Christiernus secundus Holmiam in festo natiuitatis beate Virginis soluta obsidione. 2 Die Symonis et Iu<de> cepit a legatis <...>.¹⁸

3 Item, eodem anno die 4 Coronatorum, que fuit 8 nouembris (post susceptam coronam precedenti dominica), fecit decollari ij episcopos, Vincentum Scarsensem et Matthiam Strengen<s>em, ac milites et nobiles, burgimagistros, consules et ciues supra cxx – egoque Olaus Magni canonicus Linco-pensis cum horrore omnia vidi – preterea alios sequenti die (pace data vt securius a custodiis prodirent) suspendi, rotari, decollari, etcetera. 4 Sicque decollatorum corpora triduo insepulta manebant, vsquequo comburenda extra Holmiam portarentur. 5 Statimque idem rex Christiernus expulsus fuit a Swecia et Gothia ac Dania et Norwegia, factusque exul in terris imperatoris et tandem post x annos 1532 captiuatus et in Sunnerborg custoditus, vbi adhuc manet 1538 et <...>. 6 Ante tamen fugam eius a Dania fecit suspendi ac comburi supremum suum consularium m<agistrum> Diricum Slachec, cuius opera infinitos oppressit innocentes. 7 Anno Domini 1523 electus est Gostaus Ericson sabbato post Trinitatis in ciuitate Strengenensi, et anno 1527 coronatus in Vpsalia suscipiens in coniugem Katerinam, filiam ducis Magni de Lowenborg inferioris Saxonie, de qua genitus est Ericus. 8 Qua mortua aliam duxit coniugem, videlicet Margaretam, filiam domini Erici Abramson (quem Christiernus alias decollari fecit), et domine Jbe; de q<ua> Margareta 3 filios et v filias suscitauit et tandem illa mortua fuit in puerperio. 9 Anno Domini 1526 dominus Johannes Magni Gothus coactus est exilium subire in Prussiam, eo quod non voluit cum rege Gostauo consentire in heresim¹⁹ Lutheranam ac liberam concedere rapinam ecclesiarum in prouincia sua. 10 Interim sub Clemente vij Rome consecratus est in archiepiscopum Vpsaliensem anno Domini 1533 sine quacumque annatarum solutione, quia legatus erat sedis apostolice ab Adriano papa vj ad aquilonaria regna alias missus anno Domini 1523; 11 quo anno capta est Rodhus per Turchas. 12 Anno 1525 occisa est rusticorum multitudo in Germania superiorj per proprios

17. *Gesta Danorum* med Olaus Magnus biografiska blad finns digitalt tillgängligt på <www.manuscripta.se/ms/100502>. Texten följer originalets ortografi och användande av omväxlande romerska och arabiska siffror. Förkortningar är upplösta, men utgivarna har inte noterat originalets rättelser och överstrykningar. Paragraferna är tillagda av utgivarna för att underlätta orienteringen mellan latinsk text och översättning. Spetsparentes anger text som tillagts av utgivarna. Vi tackar Claes Gejrot, Svenskt Diplomatarium, för hjälp i arbetet med utgåvan. Alla eventuella felaktigheter i utgåvan är naturligtvis våra egna.

18. Marginalen är här starkt beskuren och texten kan inte utläsas i sin helhet. Några bokstäver kan urskiljas, men har inte tagits med i denna utgåva.

19. Möjligen ska ordet utläsas *heresin*.

dominos, ad cc millia, propter vendicandam libertatem ex tributis etcetera. **13** Jtem, anno Dominj 1521 secunda decembris obiit Leo x; **14** cui surrogatur Adrianus vj vltima augusti anno 1522, qui et obiit anno 1523 xiiij septembris. **15** Clemens papa vii fuit electus 19 nouembris 1523, **16** eoque mortuo 1534 eligitur Paulus papa 3. **17** Quo eciam mortuo anno 15 suffectus est in papam Ivlivs iij, cardinalis de Monte. **18** Johannes Gothus supradictus Romam de Gedano ad Clementem 7 in Italiam veniens anno 1533 consecratus est in archiepiscopum Vpsalensem. **19** Deinde in Gedanum rediit sequenti anno et iterum in Romam venit 1537 ad concilium Lateranum, Vicentinum et Tridentinum. Quibus annichillatis Rome obiit 1544 xxij marcii ac sepultus apud parietem prope altare Vultus Sancti. **20** Successor eiusdem dominj archiepiscopi consistorialiter die 4 jvnii constituitur Olaus Magnus Gothus. Et consecratur Rome in jlvio ac pallio investitur 26 octobris eodem anno, sed sequenti anno, videlicet 1545, in principio marcii profectus est cum 3²⁰ etcetera cardinalibus ex iussu pontificis ad venerabile concilium Tridenti eodem anno jnchoandum. **21** Et inde 1547 iussu pontificis Pauli translato concilio in Bononiam, et deinde per breue pontificis 1549 venit in Romam, a qua iterum 1551 mittitur a Iulio 3 in Tridentum. **22** A quo iterum 1552 (non comparentibus hereticis ad respondendum) 2 iulii cum gravi periculo in mensi caloris reuertitur Romam.

ÖVERSÄTTNING

1 I Herrens år 1520 vid Jungfru Marie födelses fest intog kung Kristian den andre Stockholm genom fördrag och inte med vapen, efter att belägringen hävts. **2** På dagen för Simon och Judas fest mottog han av ombuden...(oläslig text). **3** Vidare, samma år på fyra krönta helgons fest, som var den 8 november (efter att ha blivit krönt föregående söndag), lät han halshugga två biskopar, Vincent av Skara och Matthias av Strängnäs, riddare och adelsmän, borgmästare, rådmän och borgare – över 120 personer – och jag, Olaus Magnus, kanik från Linköping, beskådade allt detta med fasa. Vidare lät han följande dag (efter löfte om fred för att de skulle kunna lämna fängelset säkert) hänga, stegla och halshugga ytterligare personer. **4** Kropparna av de halshuggna låg kvar obegravda i tre dagar ända tills de fördes ut ur Stockholm för att begravas. **5** Denne kung Kristian drevs genast ut från Sverige, Danmark och Norge och levde som landsflyktig i [den tysk-romerske] kejsarens rike, och efter tio år fängslades han 1532. Han bevakas på Sønderborg där han ännu år 1538 är kvar och...(oläslig text). **6** Innan han flydde från Danmark lät han emellertid hänga och bränna sin främste rådgivare, magister Didrik

20. Det är svårt att avgöra om Olaus här skriver "3 etcetera" eller "32 etcetera".

Slagheck, vars illdåd har krossat ett oräkneligt antal oskyldiga. 7 I Herrens år 1523 valdes Gustav Eriksson till kung lördagen efter pingst i staden Strängnäs, och år 1527 kröntes han i Uppsala. Han äktade Katarina, dotter till hertig Magnus av Lauenburg i nedre Sachsen, och hon födde Erik. 8 När hon dött gifte han om sig med Margareta, dotter till Erik Abrahamson (som Kristian den gånge [vid blodbadet] lät halshugga) och fru Ebba. Han fick tre söner och fem döttrar med denna Margareta, men till sist avled hon i barnsäng. 9 I Herrens år 1526 tvingades herr Johannes Magnus Gothus gå i exil till Preussen, eftersom han inte ville instämma med kung Gustav i det lutherska kätteriet och samtycka till den fria plundringen av kyrkorna i sin provins. 10 Under tiden vigdes han av Clemens VII i Rom till ärkebiskop av Uppsala i Herrens år 1533 utan att ha erlagt någon som helst avgift,²¹ eftersom han vid ett annat tillfälle av påven Hadrianus VI skickats som sändebud för Den Heliga Stolen till de nordliga rikena i Herrens år 1523, 11 det år som Rhodos intogs av turkarna. 12 År 1525 dödades en stor mängd bönder, uppemot två hundra tusen personer, i norra Tyskland av sina egna herrar för att de krävt frihet från skatter med mera. 13 Vidare, den andra december år 1521 dog Leo X; 14 han ersätts den sista augusti 1522 av Hadrianus VI, som i sin tur dog den 24 september 1523. 15 Clemens VII blev vald till påve den 19 november 1523, 16 och efter att han dött väljs Paulus III till påve 1534. 17 Sedan också han avlidit i det femtonde året [av sitt ämbete] valdes i hans ställe Julius III, kardinal del Monte. 18 Ovannämnde Johannes Gothus kom till Rom från Danzig till Clemens VII år 1533 och vigdes till ärkebiskop av Uppsala. 19 Därefter återvände han samma år till Danzig och kom på nytt till Rom 1537 till Laterankonciliet, konciliet i Vicenza och Tridentinska konciliet. Sedan dessa konsilier misslyckats dog han den 22 mars år 1544 och begravdes invid muren i närheten av Det Heliga Anletets altare. 20 Den fjärde juni tillsätts Olaus Magnus Gothus som efterträdare till densamme herr ärkebiskopen, och vigs i Rom i juli och mottar palliet den 26 oktober samma år, men följande år, det vill säga 1545, reste han i början av mars med bland andra tre²² kardinaler på befallning av påven till det vördnadsvärda konciliet i Trient, som hade påbörjats samma år. 21 Därifrån avreste han 1547 på påve Pauls befallning efter att konciliet överflyttats till Bologna, och därefter kommer han till Rom 1549 till följd av ett påvebrev, varifrån han 1551 återigen skickas av Julius III till Trient. 22 Därifrån återvänder han på nytt till Rom 1552 (eftersom kättarna inte infann sig för att svara) den andra juli under svåra prövningar i hettans månad.

21. De s. k. annaterna var en avgift till kurian för att invigas som biskop; se Kurt Johansson, *Gotisk renässans: Johannes och Olaus Magnus som politiker och historiker* (Stockholm 1982) s. 27.

22. Möjligen står det 32 kardinaler i den latinska texten.